СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том III

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ III

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME III

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ III
ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

THE FRANCHISE BUSINESS MODEL IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: OPPORTUNITIES AND LEGAL PERSPECTIVES
Prof. Dr. Emilija Gjorgjioska, PhD, Prof. Dr. Tatjana Spaseska, PhD, Prof. Dr. Aneta Risteska-Jankuloska, PhD, Prof. Dr. Dragica Odzaklieska, PhD 9

ЧОВЕШКИЯТ КАПИТАЛ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ УСПЕХ – ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ СРЕД МЛАДИ БЪЛГАРСКИ ПРЕДПРИЕМАЧИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Любомир Николов..... 19

ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СХЕМИ ЗА КАЧЕСТВО ПРИ СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРОДУКТИ И ХРАНИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 27

ПРИЛАГАНЕ НА КЛЪСТЕРЕН АНАЛИЗ ПРИ МОНИТОРИНГ НА ДЕБИТОРСКАТА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ
Проф. д-р Светослав Илийчовски..... 37

ФОЛКЛОРНИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО РЕСУРС ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД
Проф. д-р Теодора Димитрова, д-р Захарина Томова 47

ОЦЕНКА НА ЧУВСТВИТЕЛНОСТТА НА ВЪТРЕШНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ОСНОВНИ ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ В КОНТЕКСТА НА ХРАНИТЕЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ангел Саров, Гл. ас. д-р Михаела Михайлова, гл. ас. д-р Даниела Цвяткова, гс. д-р Боряна Козарева, ас. Диляна Бояджиева 54

ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ НА БАЛКАНИТЕ – ХРОНОЛОГИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Добрин Ганчев, доц. д-р Сергей Найденов 62

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков..... 73

ПОДКРЕПА НА ИНИЦИАТИВИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ - ВОДЯТ ЛИ ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ НАГЛАСИ ДО ГОТОВНОСТ ЗА ПОЕМАНЕ НА РАЗХОДИ?
Доц. д-р Емил Николов 78

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА – ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ КОНТЕКСТ
Доц. д-р Искра Пантелеева, проф. д-р Беата Сковрон-Миелник, гл. ас. д-р Себастиан Наройчик..... 88

ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ КАТО ДВИГАТЕЛИ НА НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ТУРИЗМА
Доц. д-р Любка Илиева, проф. д.ик.н. Марина Алексеевна Измайлова 97

ИНОВАЦИОННИ ПОДХОДИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ТУРОПЕРАТОРСКАТА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Любомира Тодорова 105

СЕМЕЙНИЯТ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ КАТО МОДЕЛ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Петранка Мидова 112

ПРИНОС НА ИКОНОМИКАТА НА СПОДЕЛЯНЕТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Петя Иванова..... 119

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА АНАЛИЗА НА ГОЛЕМИ ДАННИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ РИТЕЙЛ СЕКТОРА: ПРИМЕРИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИ СТРАНИ
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 127

THE ROLE OF DIGITAL ECOSYSTEMS IN ACCELERATING ENTREPRENEURIAL CAPACITY IN EMERGING ECONOMIES
Assoc. Prof., PhD Tatiana Bucos..... 137

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА ИКОНОМИЧЕСКА И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА
Доц. д-р Тихомир Личев..... 145

СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА – ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЦЕЛИ, ОБХВАТ
Гл. ас. д-р Ваня Ганева..... 151

ДИСПРОПОРЦИИ В ДИГИТАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова, гл. ас. д-р Иван Маринов..... 158

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО И ИНДУСТРИАЛНИТЕ ЕКОСИСТЕМИ КАТО ДВИГАТЕЛИ ЗА ИНОВАЦИИ И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Гл. ас. д-р Ивайло Костов 166

THE INTRODUCTION OF THE EURO AND THE FUTURE OF RETAIL TRADE IN BULGARIA: ATTITUDES AND PROSPECTS
Head Assist. Prof. PhD, Ivan Marinov 173

СЪВРЕМЕННИ АГРОБИЗНЕС РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТА НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева..... 181

ДИГИТАЛНО ПРЕПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ: ИНОВАЦИИ, МАРКЕТИНГ И ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Кристина Шопова, д-р Юлия Проценко 188

СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА НА ГРИФИД ХОТЕЛИ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 196

ТЪРГОВСКИ КОМУНИКАЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ ОТ СЪВРЕМЕННИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФИРМИ
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 204

ДОВЕРИЕТО В СПОДЕЛЯНЕТО НА ЗНАНИЯ
Гл. ас. д-р Явор Станев 208

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В КОНТЕКСТА НА НАГЛАСИТЕ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС
Ас. д-р Александър Личев 217

ТЕНДЕНЦИИ ПРИ РЕГИСТРАЦИЯТА НА ДРУЖЕСТВА С ПРОМЕНЛИВ КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Елена Вълчева 225

ТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ В СВИЩОВ В ПЕРИОДА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ВОЙНИТЕ (1912-1918 Г.) – ОБЩ ПРЕГЛЕД
Преп. д-р Емилия Вачева 232

СПЕЦИФИКИ ПРИ „МОДУЛИРАНЕ“ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА В АДМИНИСТРАТИВНОНАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“ /ОБЗОР НА ПОРОЧНАТА САНКЦИОННА ПРАКТИКА
Преп. Игнат Папазов 240

ОБОГАТЯВАНЕТО НА ДЛЪЖНОСТТА – СТРАТЕГИЯ ЗА МОТИВАЦИЯ И ПРЕДПОСТАВКА ЗА ФОРМИРАНЕ НА НЕФОРМАЛНИ ИНОВАЦИОННИ МРЕЖИ
Докторант Анелия Станева 246

РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДХОДА ЛИДЕР КЪМ ВОМР
Докторант Аделина Ангелова 253

ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ГОЛФ ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ангел Ангелов 263

ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАЕТОСТТА И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В БАЛНЕО, СПА И УЕЛНЕС ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Антоанета Христова, ас. д-р Бартош Марчинковски 270

ДИСБАЛАНСИ И ПАЗАРНИ ДЕФОРМАЦИИ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Атанас Атанасов 278

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Боримил Шопов 285

КЛИМАТОЛЕЧЕНИЕТО КАТО СПЕЦИАЛИЗИРАНА ФОРМА НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ: ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ И КОНЦЕПТУАЛНО ПОЗИЦИОНИРАНЕ
Докторант Ваня Стоева-Андонова..... 290

ОТ ЛИНЕЙНИЯ КЪМ КРЪГОВИЯ МОДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ И СЕКТОРНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В ТУРИЗМА
Докторант Виктория Георгиева Джамбазка..... 297

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВИ ОРИЕНТИРИ
Докторант Деница Гъркова 306

ЗАЩО ESG НЕ РАБОТИ (И КАК ДА ГО НАПРАВИМ ДА РАБОТИ): КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА ESG ПРАКТИКИТЕ В МСП
Докторант Десислава Белева-Димитрова 313

МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ
Докторант Ива Пламенова Панайотова..... 324

ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ИНОВАЦИИ КАТО ФАКТОР ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Докторант Калин Борисов..... 332

ФИНАНСИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ЧРЕЗ НПВУ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ФОНДОВЕ
Докторант Мария Иванова Павлова-Кондрова..... 340

ЗАПЛАХИ ЗА КОРПОРАТИВНАТА СИГУРНОСТ ПРЕД ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС
Докторант Ралица Йовчева..... 349

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ФАКТОР ЗА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Теодора Попова 357

РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИЯТА В БЪЛГАРИЯ – РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ
Докторант Тихомир Георгиев..... 367

РОЛЯТА НА КЕТЪРИНГ ОБСЛУЖВАНЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ АТРАКТИВНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ
Докторант Цветелина Петрова..... 375

СЪВРЕМЕННИ МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ТУРИСТИЧЕСКИ ПЪТУВАНИЯ
Докторант Цветелина Телбис 382

ИНТЕГРИРАНЕ НА КРЪГОВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА КАТО ОСНОВА ЗА ПРЕХОД КЪМ ИНДУСТРИЯ 5.0
Докторант Захари Пенев..... 390

ESG PERFORMANCE AND MARKET VALUATION IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: THE MODERATING ROLE OF IDIOSYNCRATIC RISK
PhD student Yan Fu 398

R&D CAPITAL INTENSITY AND FIRM VALUE IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: EVIDENCE FROM OWNERSHIP HETEROGENEITY
PhD student Xinyue Du 412

UNMANNEDSTORES–НОВАТА КОНЦЕПЦИЯ В СВЕТОВНАТА ТЪРГОВСКА ПРАКТИКА
Студент Аница Декова 425

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ИКОНОМИКАТА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
Студент Борислава Горецова 431

ВЛИЯНИЕТО НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ВЪРХУ УПРАВЛЕНСКИТЕ РЕШЕНИЯ В МАЛКИЯ БИЗНЕС
Студент Даяна Пламенова Лучева 441

ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

ELENA DALLES AND PHILANTHROPY IN BELLE ÉPOQUE: HERITAGE, SOCIAL IMPACT AND CULTURAL LEGACY
Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 455

РЕСУРСНИ И ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА ИИ-БАЗИРАНИ СИСТЕМИ В БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА
Доц. д-р Александрина Александрова, гл. ас. д-р Атанаска Решеткова, гл. ас. д-р Евгени Овчинников 487

ОТВЪД РЕКА ДУНАВ: НЕВИДИМИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ, ИНТЕЛЕКТУАЛЕН И КУЛТУРЕН МОСТ МЕЖДУ СВИЩОВ И БУКУРЕЩ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
Доц. д-р Александър Ганчев 495

КУЛТУРНОТО И ПРИРОДНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА УСТОЙЧИВАТА ОТЧЕТНОСТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, студент Emanuel Proenca Gomes, студент Rodrigo Miguel Gomes Rodrigues, студент Lara Alexandra De Paiva Tome, студент Miguel Angelo Bretes Pereira Carolo студент Santiago Pimenta Fernandes, студент Faisal S. A. Abulhatal 502

ПАРАДОКСИТЕ НА ЕДИН ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ: РЕСТОРАНТ И БАР-ВАРИЕТЕ „ЦИГАНСКИ ТАБОР“ МЕЖДУ ЕТНИЧЕСКАТА КУЛТУРА И КОМЕРСИАЛНАТА ЕКЗОТИЗАЦИЯ
Доц. д-р Йелис Еролова, гл. ас. д-р Бехрин Шопова 509

РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСКАТА ЕТИКА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Катя Личева 517

REMARKABLE, VETERAN AND MONUMENTAL TREES AS HERITAGE: RECOGNITION AND THE GOVERNANCE OF CARE IN SELECTED EUROPEAN JURISDICTIONS
Assoc. Prof. Lucia Nováková, PhD, Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 522

ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯТ МОДЕЛ НА СТОПАНСКАТА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“ ЗА КАЧЕСТВО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – 90 ГОДИНИ ЛИДЕРСТВО В ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА СТРАНАТА
Доц. д-р Росица Колева 540

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИНОВАЦИИ В КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Милен Атанасов, ас. д-р Йоана Константинова..... 550

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE EDUCATION SYSTEM
Senior Instructor PhD in Economic Sciences Fuad Jabbarov Zeydulla Oglu 558

POTENTIAL OF INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORKS PROTECTING INTRINSIC VALUES IN CULTURAL HERITAGE
Assistant Professor PhD Said Edaich 567

MANAGEMENT OF CULTURAL-RELIGIOUS HERITAGE: HISTORICAL, SPIRITUAL, AND INTERNATIONAL DIMENSIONS OF FÁTIMA AND CZĘSTOCHOWA
Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD, Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Elżbieta Karaśq, PhD..... 576

INDUSTRY-ORIENTED CHINESE CRAFTS: AN EXPECTATIONS PERSPECTIVE
Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD 588

WOMEN DONATIONS TO SWEDISH RELIGIOUS INSTITUTIONS
PhD student Ciocoiu Elena-Adriana 599

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ЗА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
Студент Димитрийка Атанасова Чакова 606

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО РЕСУРС ЗА МЕСТНОТО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В МАЛКИТЕ ГРАДОВЕ
Студент Николина Кирякова 615

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВИ ОРИЕНТИРИ

Докторант Деница Гъркова[1]

Резюме: *В доклада се разглеждат теоретичните основи, ключовите направления и целевите ориентири на дигиталната трансформация в индустриалните предприятия. Целта е да се изясни ролята на дигитализацията и нейното значение за постигането на ефективност, гъвкавост и устойчиво развитие.*

Ключови думи: *дигитализация, индустриални предприятия, основни направления, целеви ориентири.*

JEL: L20, L23, M11, M15, O14, O16, O30.

DIGITIZATION IN INDUSTRIAL ENTERPRISES – MAIN DIRECTIONS AND TARGET BENCHMARKS

PhD Student Denitsa Garkova

Abstract: *The paper examines the theoretical foundations, key directions and target benchmarks of digital transformation in industrial enterprises. The aim is to clarify the role of digitalization and its importance for achieving efficiency, flexibility and sustainable development.*

Key words*: digitalization, industrial enterprises, key areas, target benchmarks.*

JEL: L20, L23, M11, M15, O14, O16, O30.

1. Въведение

Дигиталната трансформация е ключов фактор за съвременното развитие на индустриалните предприятия. Тя променя начина, по който се организират производствените процеси, управляват ресурсите и се създава стойност. Чрез внедряването на дигитални технологии предприятията имат възможност да постигнат по-висока ефективност, гъвкавост и устойчивост. Дигитализацията не е просто технологична модернизация, а стратегическа промяна, която в значителна степен предопределя конкурентоспособността и бъдещото развитие на индустриалния сектор. В този контекст целта на доклада е да се анализират основните направления и целеви ориентири на дигиталната трансформация в индустриалните предприятия, като се очертаят тяхното значение, взаимовръзки и стратегическо влияние върху съвременното индустриално развитие.

[1] denidenideni1988@abv.bg, Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов.

2. Теоретични основи на дигитализацията в индустриалните предприятия

Дигитализацията обикновено се дефинира като процес на преобразуване на аналогови данни, процеси и операции в цифров формат, който позволява автоматизация, обработка и интеграция на информацията. Тя представлява фундаментална технологична промяна, която засяга не само производствените процеси, но и организационните структури и бизнес моделите (Tilson et al., 2010). Цифровата трансформация се разглежда като много по-широк процес, който обхваща цялостното стратегическо преструктуриране на предприятията чрез внедряването на цифрови технологии. Това е организационна промяна, която оказва влияние върху управлението, компетентностите, взаимодействието с клиентите и партньорите, културата и др. (Vial, 2019). Дигиталните технологии (IoT, киберфизични системи, AI, BigData и облачни платформи) са ключов елемент на Индустрия 4.0. Те предпоставят изграждането на „умни предприятия“ и свързани производствени системи (Kagermann et al., 2013). Съществен момент е разграничението между дигитализация и цифрова трансформация. Докато дигитализацията представлява технологичен процес, то цифровата трансформация се разглежда като стратегическа промяна. Предприятията често подценяват организационния аспект трансформацията, поради което внедряването на дигиталните технологии често пъти се реализира непълноценно (Reis et al., 2018).

Като важен елемент на дигитализацията, автоматизацията не само заменя ръчния труд, но създава и нови форми на взаимодействие между човека и машината (Susskind & Susskind, 2015). Това съдейства за нарастване на ефективността, но поражда потребност от съпътстващи процеси, свързани с повишаване на квалификацията и преквалификация на работната сила. Интегрираните производствени системи също играят ключова роля, чрез въвежданите свързани системи (IoT, CPS, облачни платформи и др). Киберфизичните системи благоприятстват синхронизацията между физически процеси и цифрови модели, и провокират оптимизационни процеси, свързани с по-висока точност, предиктивна поддръжка и оптимизация на производството (Tao et al., 2019). Същевременно, свързаните системи увеличават уязвимостта по отношение на рисковете от кибератаки и изискват нови подходи към сигурността и управлението на данните (Lee et al., 2015). Като „нов производствен ресурс“ в дигиталната икономика, BigData също променят начина, по който предприятията вземат решения, благоприятствайки за въвеждането на предиктивни модели, оптимизация и автоматизирано управление (McAfee & Brynjolfsson, 2012).

Дигитализацията е движеща сила за въвеждането на иновации в предприятията. Цифровите технологии стимулират създаването на дигитални иновации, базирани на модулност, гъвкавост и възможност за бързо надграждане (Yoo et al., 2010), което дава възможност за разработването на нови продукти, услуги и бизнес модели. От позициите на Индустрия 4.0 дигитализацията бла-

гоприятства технологичните иновации (автономни системи, дигитални близнаци, интелигентни мрежи) и променя самата природа на продуктите, превръщайки ги в „интелигентни и свързани системи“ (Porter & Heppelmann, 2014). Чрез хуманоцентричните и устойчивите иновации, характерни за Индустрия 5.0, се създават модели, комбиниращи технологични решения и подобрения в условията на труда, безопасността и екологичната устойчивост (Nahavandi, 2019). Практиката показва вариативност по отношение ролята на дигитализацията за създаването на отделните видове иновации – радикални или инкрементални. Например, посредством мрежови ефекти дигиталните платформи могат да стимулират радикалните иновации, но е възможно дигитализацията да се използва единствено за оптимизация, без фундаментално трансформиране на процесите (Nambisan et al., 2017).

3. Основни направления на дигитализацията

Дигитализацията има широк обхват на покритие в индустриалните предприятия. Тя включва множество взаимносвързани технологични направления, които формират цялостна екосистема, в рамките на която се трансформират производствени процеси, организационни модели и бизнес логиката на икономическите процеси. Данните, автоматизацията, интелигентните системи и цифровите модели пораждат нови форми на ефективност, гъвкавост и иновации. Като цяло, дигитализацията представлява едновременно технологичен и организационен процес, който изисква стратегическо управление и адаптация (Kagermann et al., 2013; Vial, 2019).

Автоматизация и роботизация (*интелигентни машини, автономни системи, колаборативни роботи*). Автоматизацията е фундаментално направление на дигитализацията, което обхваща внедряването на интелигентни машини, автономни системи и роботизирани решения, докато роботизацията се свързва с реализирането на висока повторяемост, точност и производителност, намаляващи човешките грешки и величината на разходите (Groover, 2015). В съвременната икономика фокусът е насочен към колаборативните роботи (cobots), променящи логиката на автоматизацията (съчетават се машинна прецизност и човешка креативност (Siciliano & Khatib, 2016). Особен внимание следва да се обърне на влиянието, което използването на колаборативните роботи може да окаже върху човешките ресурси. Роботизацията създава нови квалификационни изисквания и възможности, но потенциално може да направи излишни редица работни позиции (Susskind & Susskind, 2015).

Интернет на нещата (IoT) (*свързани устройства, сензори, мрежи*). Под формата на мрежа от свързани устройства и сензори, които събират, обменят и анализират данни в реално време, IoT стоят в основата на „умните предприятия“, в които машините комуникират едновременно помежду си и с централните системи за управление (Ashton, 2009). По този начин се осъществява мониторинг на производствените процеси, предиктивна поддръжка и оптими-

зация на ресурсите. Свързаните устройства превръщат традиционните продукти в интелигентни системи, което променя бизнес моделите на предприятията (Porter & Heppelmann, 2014). Съществен момент е отчитането на риска от кибератаки и необходимостта от нови стандарти за защита (Lee et al., 2015).

Киберфизични системи (CPS) (*интеграция между физически процеси и цифрови модели*). Те свързват физическите процеси с цифровите модели чрез сензори, алгоритми и комуникационни технологии. CPS позволяват синхронизация между реални и виртуални процеси, осигуряват висока точност, адаптивност и автономност на производствените системи (Tao et al., 2019), но изискват значителни инвестиции и промени в организационната архитектура (Monostori, 2014).

Дигитални близнаци (*симулации, оптимизация, предиктивна поддръжка*). Това са виртуални модели на физически обекти, процеси или системи, които позволяват симулации, анализ и оптимизация. Използват се за предиктивна поддръжка и управление на жизнения цикъл на продуктите (Grieves & Vickers, 2017). Чрез дигиталните близнаци се тестват сценарии без риск и се оптимизират производствените линии, което подпомага намаляването на разходите. Без обаче точни входни данни, моделите могат да вземат грешни решения.

Големи данни и аналитика (*обработка, визуализация, вземане на решения*). Big Data се използват за оптимизация на процесите, предиктивна поддръжка, контрол на качеството и стратегическо планиране. Аналитиката променя управлението, тъй като се базира не на интуиция, а на реални данни (McAfee & Brynjolfsson, 2012). Анализът на данни обаче изисква специалисти по статистика, машинно обучение и визуализация.

Изкуствен интелект и машинно обучение (*автоматизирани решения, адаптивни системи*). Те са двигатели на автономните и адаптивни системи, тъй като съдействат за автоматизирано вземане на решения, разпознаване на модели и оптимизация на сложни процеси (Russell & Norvig, 2020). AI се използва за контрол на качеството, предиктивна поддръжка, оптимизация на логистиката и управление на производствени линии, но се изисква прозрачност и отговорност при неговото внедряване (Floridi (2019).

Киберсигурност (*защита на данни, системи и процеси*). Киберсигурността е основно направление, включващо защита на IoT устройства, CPS, облачни платформи и ERP системи. Защитата на данни и системи е условие за функциониране на свързаните производствени мрежи (Stallings, 2017). Важен момент е определянето на баланса между сигурност и оперативна ефективност. Прекомерната защита може да забави процесите, а недостатъчната – да доведе до сериозни рискове.

Информационни системи и ERP/SCM/MES платформи (*интеграция на процеси и управление*). Информационните системи обединяват производствени, логистични и управленски процеси, създавайки единна информационна среда, която подобрява координацията и вземането на решения (Davenport, 1998). Чрез SCM и MES платформите веригите на доставки и производствените

операции се управляват в реално време, но традиционните ERP системи често изостават спрямо динамиката на дигиталната трансформация (Helo et al., 2014).

4. Целеви ориентири на дигиталната трансформация

Дигиталната трансформация е стратегически процес, насочен към постигане на конкретни организационни, технологични и социални цели. Тя не е само внедряване на технологии, а целенасочено преструктуриране на бизнес логиката, процесите и взаимодействието с външната среда (Vial, 2019). В този контекст целевите ориентири очертават желаните резултати от дигитализацията и служат като рамка за стратегическо управление.

Повишаване на ефективността (*оптимизация на процеси и намаляване на разходи*)**.** Чрез автоматизация, интеграция на процеси и оптимизация на ресурсите се постига повишаване на ефективността, а чрез дигиталните технологии – непрекъснат мониторинг и оптимизация, което намалява разходите и повишава производителността на труда (Porter & Heppelmann, 2014). Ефективността обаче зависи не само от технологията, но и от организационната готовност. (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

Гъвкавост и адаптивност (*бърза реакция на пазарни промени*). Чрез дигитализацията се реагира бързо на променящи се пазарни условия, активирайки динамичните способности на предприятията да използват цифрови инструменти за планиране, симулации и управление на веригите на доставки (Teece, 2018). Спорен е въпросът доколко дигитализацията води до реална адаптивност или е свързана само с технологична модернизация, при което без промяна в управленските практики гъвкавостта остава ограничена (Reis et al., 2018).

Качество и надеждност (*мониторинг, контрол, предиктивни модели*). Цифровите технологии водят до подобряване на качеството и надеждността на производствените процеси. Предиктивните модели, базирани на IoT и CPS, намаляват риска от дефекти и аварии чрез ранно откриване на отклонения (Lee et al., 2015), но тяхното качество зависи от точността и обема на събраните данни (Tao et al. (2019).

Устойчивост и зелена трансформация (*енергийна ефективност и кръгова икономика*). Устойчивостта е важна характеристика на Индустрия 5.0, а дигитализацията благоприятства кръговата икономика посредством оптимизация на ресурсите, намаляване на отпадъците и енергийна ефективност (Geissdoerfer et al., 2017). Ако дигитализацията не се управлява стратегически, тя може да увеличи енергийното потребление (Hilty & Aebischer, 2015).

Хуманоцентричност (*безопасност, ергономия, участие на работниците – Индустрия 5.0*). Човек е в центъра на производствените процеси, а дигиталните технологии се използват и за подобряване на безопасността, ергономията и качеството на работната среда (Nahavandi, 2019). Дигитализацията създава нови възможности за квалификация и участие на човека, но съществува риск автоматизацията да доведе до отпадане на длъжности (Susskind & Susskind, 2015).

Интеграция в глобални вериги на стойността (*свързани системи, стандарти, интероперативност*). Дигитализацията позволява интеграция в глобалните производствени мрежи чрез стандартизирани платформи, свързани системи и интероперативност, което съдейства за повишаване конкурентоспособността на предприятията (Kagermann et al., 2013), но поражда и рискове, породени от зависимостта от глобалните технологични платформи (Adner, 2017).

Иновационен потенциал (*нови продукти, услуги, бизнес модели*). Дигиталната трансформация разширява иновационния потенциал на предприятията, а цифровите технологии създават условия за модулни, гъвкави и бързо адаптивни иновации (Yoo, Henfridsson & Lyytinen, 2010).

5. Заключение

Дигиталната трансформация се утвърждава като стратегически процес, който надхвърля рамките на технологичното обновяване и изисква цялостна промяна в начина на организация, управление и взаимодействие в производствената среда. Основните направления на дигитализацията очертават нова логика на индустриално развитие, основана на данни, свързаност и интелигентни системи. Целевите ориентири на този процес показват, че дигитализацията не е само средство за повишаване на ефективността, а инструмент за постигане на гъвкавост, качество, устойчивост, хуманоцентричност и иновационен потенциал. Успехът на дигиталната трансформация зависи от способността на предприятията да интегрират технологичните решения със стратегическо управление, организационна култура и развитие на човешкия капитал.

Използвани източници

Adner, R. (2017). Ecosystem as Structure: An Actionable Construct for Strategy. *Journal of Management* 43(1), 39-58. https://doi.org/10.1177/0149206316678451

Ashton, K. (2009). That 'Internet of Things' Thing. *RFID Journal*. http://www.rfidjournal.com/articles/pdf?4986

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2012). Big Data: The Management Revolution. *Harvard Business Review* 90(10), 60-68. https://ailab-ua.github.io/courses/MIS510/big_data_-_the_management_revolution_0.pdf.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. W. W. Norton & Company.

Davenport, T. H. (1998). Putting the Enterprise into the Enterprise System. *Harvard Business Review* 76(4), 121-131. PMID: 10181586. https://doi.org/10.5555/280994.280995

Floridi, L. (2019). *The Logic of Information: A Theory of Philosophy as Conceptual Design*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198833635.001.0001

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N., & Hultink, E. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production* 143, 757-768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048

Grieves, M., Vickers, J. (2017). Digital Twin: Mitigating Unpredictable, Undesirable Emergent Behavior in Complex Systems. In: *Kahlen, J., Flumerfelt, S., Alves, A. (eds) Transdisciplinary Perspectives on Complex Systems*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38756-7_4

Groover, M. P. (2015). *Automation, Production Systems, and Computer-Integrated Manufacturing*. Pearson. https://www.kaizen-ju.com/storage/images/files/file_1726391580Nbmlw.pdf.

Helo, P., Suorsa, M., Hao, Y., & Anussornnitisarn, P. (2014). Toward a cloud-based manufacturing execution system for distributed manufacturing. *Computers in industry* 65(4), 646-656. https://doi.org/10.1016/j.compind.2014.01.015

Hilty, L., & Aebischer, B. (2015). ICT for Sustainability. *Springer*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09228-7

Kagermann, H., Wahlster, W., & Helbig, J. (2013). *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group*. Forschungsunion: Berlin, Germany, 12-25.

Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H. A. (2015). A cyber-physical systems architecture for Industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing Letters* 3, 18-23. https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2014.12.001

McAfee, A., & Brynjolfsson, E. (2012). Big Data: The Management Revolution. *Harvard Business Review*, 90(10), 60–68. https://ailab-ua.github.io/courses/MIS510/big_data_-_the_management_revolution_0.pdf.

Monostori, L. (2014). Cyber-Physical Production Systems: Roots, Expectations and R&D Challenges. *Procedia CIRP* 17, 9-13. https://doi.org/10.1016/j.procir.2014.03.115

Nahavandi, S. (2019). Industry 5.0 – A Human-Centric Solution. *Sustainability* 11, 4371, 1-13. https://doi.org/10.3390/su11164371

Nambisan, S., Lyytinen, K., Majchrzak, A., & Song, M. (2017). Digital Innovation Management: Reinventing Innovation Management Research in a Digital World. *MIS Quarterly* 41(1), 223-238. https://doi.org/10.25300/MISQ/2017/41:1.03

Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). How Smart, Connected Products Are Transforming Competition. *Harvard Business Review* 92(11), 64-88. https://api.semanticscholar.org/CorpusID:167014495

Reis, J., Amorim, M., Melão, N., Matos, P. (2018). Digital Transformation: A Literature Review and Guidelines for Future Research. In: *Rocha, Á., Adeli, H., Reis, L.P., Costanzo, S. (eds) Trends and Advances in Information Systems and Technologies. WorldCIST'18 2018. Advances in Intelligent Systems and Computing* 745, 411-421. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77703-0_41

Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.

Siciliano, B., & Khatib, O. (2016). *Springer Handbook of Robotics*. Springer. DOI 10.1007/978-3-319-32552-1, http://handbookofrobotics.org/

Stallings, W. (2017). *Network Security Essentials*. Pearson.

Susskind, R., & Susskind, D. (2015). *The future of professions. How technology will transform the work of human experts*. Oxford University Press. https://doi.org/10.7146/tfa.v20i3.110817

Tao, F., Qi, Q., Wang, L., & Nee, A.Y.C. (2019). Digital Twins and Cyber–Physical Systems toward Smart Manufacturing and Industry 4.0: Correlation and Comparison. *Engineering* 5(4), 653-661. https://doi.org/10.1016/j.eng.2019.01.014.

Tilson, D., Lyytinen, K., & Sørensen, C. (2010). Digital Infrastructures: The Missing IS Research Agenda. *Information Systems Research* 21(4), 748-759. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0318

Vial, G. (2019). Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *Journal of Strategic Information Systems* 28(2), 118-144. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003

Yoo, Y., Henfridsson, O., & Lyytinen, K. (2010) The New Organizing Logic of Digital Innovation: An Agenda for Information Systems Research. *Information Systems Research* 21(4), 724-735. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0322